

nået til punchebordet, hvor gækken slås løs. Det jubilerende selskab må høre for, at det aldrig er blevet et sidestykke til Monumenta Germaniæ Historica, Olden-Jørgensen stiller temmelig respektløst spørgsmålstejn ved selve begrebet kildeudgivelse, men slutter dog – efter en nølende aksept, må vi forstå – med nogle fyndige pålæg, som vordende udgivere bør skrive sig bag øret.

Mikael Venge

Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark.

Katalog og Essays redigeret af ERIK PETERSEN i samarbejde med Lotte Philipson og Annette Damm. Udgivet af Moesgaard Museum og Det Kongelige Bibliotek 1999, 116 og 198 s., ISBN 87-7023-393-4 og 87-7023-395-0.

Publikationens to bind udgør dels et *katalog* til udstillingen på Moesgaard Museum (12/3-6/6 1999) og i Det Kongelige Bibliotek (15/9 1999-15/1 2000), dels en samling *essays* om fremtrædende enkeltværker og aspekter af tidens danske og europæiske bogkultur. Udstillingstemaet må siges at have været yderst velvalgt som Det Kongelige Biblioteks bidrag til Middelalderåret 1999 og derpå som åbningsfanfare ved bibliotekets egen indflytning i Den Sorte Diamant. For ingen andre dele af bibliotekets samlinger har vel en så umiddelbar fascination og appel som disse ærværdige håndskrifter med deres strålende farveillumination.

I betragtning heraf kan det godt undre, at der ikke har været nogen sådan præsentation af vore middelalderlige bogskatte siden 1952, da danske og svenske institutioner sammen arrangerede udstillingen *Gyldne Bøger* og udgav et godt lille katalog med samme titel. 1999-udstillingen var større anlagt. Ikke blot havde Det Kongelige Bibliotek igen suppleret de københavnske samlinger ved betydelige (og strengt nødvendige) indlån fra Sverige, der var også lånt ind fra adskillige europæiske biblioteker, fortrinsvis i Tyskland og Italien. Udstillingen levede dermed virkelig op til sit mål: for første gang nogensinde at præsentere den middelalderlige bogkultur i Danmark i hele sin bredde og udstrækning.

Kataloget præsenterer sig umiddelbart som en prægtig billedbog med én eller flere farvegengivelser fra de fleste af udstillingens 150 værker. Selv om der her ved afbildes en hidtil uset mængde skriftsider fra hele middelalderen, gælder hovedudvalget bogsider med tegning og farveillumination. De giver med deres lysende guld og klare mættede farver et overvældende og autentisk indtryk af den middelalderlige farveglæde, som andetsteds i middelalderåret kom til at fremstå som lidt af et postulat.

Men kataloget er mere end en billedbog. Det kan læses fra ende til anden takket være en sammenhængende disponering i to hovedafsnit. Det første, »Bøger i middelalderens Danmark«, fordeler disse under 12 overskrifter såsom »Historien og historieskrivningen«, »Gudstjenestens bøger«, »Klosterbøger« og »De ældste trykte bøger«. I andet hovedafsnit, »Middelalderens bøger i Danmark – 1700-tallets samlinger« er det gennemgående tema bevaringen med overskrifter som »Frederik Rostgaard«, »Arne Magnusson« og »Samlingen fra Gottorp Slot«. Selv om der her er tale om bøger uden middelalderlig dansk tilknytning, fremstår de alligevel relevante i sammenhængen, idet de er med til at tegne den fælleseuropæiske baggrund for bogkulturen.

De enkelte værker får en kvart til en spaltens omtale efterfulgt af en litteraturliste, som man af og til kunne ønske sig lidt mere af. Når det gælder et pragt-

fuldt illumineret Corpus Juris Civilis i Det Kongelige Bibliotek (kat. nr. 135), har man således ikke medtaget en grundlæggende behandling af selveste Robert Branner, der ved nøje jävnførelse med andre parisiske arbejder har kunnet datere håndskriftet lige omkring 1250 («The Copenhagen Corpus», *Konsthistorisk Tidskrift* 1969). Her holder kataloget sig til *Gyldne Bøgers* datering 1275-1300, der altså er temmelig misvisende. I øvrigt kan der vel ikke siges noget til, at man stort set har indskrænket sig til at anføre litteratur om værkerne som håndskrifter og bøger. For det siger sig selv, at man ikke har kunnet medtage alt, hvad der er skrevet om Angers-fragmentet af Saxo eller hele den historiske litteratur til Kong Valdemars Jordebog. Men man kunne nok have fundet en mellem-løsning. Under Næstved-kalendatiet (kat. nr. 49) havde det været rimeligt at anføre Hans Jørgen Helms' *Næstved S. Peders Kloster* fra 1940, der faktisk gengiver, oversætter og diskuterer store dele af håndskriftet. Og hvorfor ikke under Saxo-kompendiet (kat. nr. 15) føre læseren hen til Anders Leegaard Knudsens *Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags Tid* fra 1994, der omfatter en grundlæggende behandling af håndskriftet, dets miljø og overlevering?

Essaybindet rummer 16 artikler og har som indledning en meget læsværdig oversigt over »Den middelalderlige bogkultur i Danmark«, skrevet af Erik Petersen. Herefter udbreder Richard Gameson sig om »Bogkulturen i Nordeuropa i 900- og 1000-tallet« (reelt pænt op i 1100-tallet). Hans fremstilling er tildels sociologisk inspireret og bæres af en sjælden kombination af overblik og detailindsigt, hvorved han elegant formår at indpasse spredte danske vidnesbyrd og vinkler. I behandlingen af bogproduktionen er det fascinerende at se dokumenteret, hvordan der allerede fra 1000-tallet begyndte at ske en gradvis overgang fra gejstlige skrivende hen imod brug af professionelle verdslige skrivere, der arbejdede for penge.

Birger Munk Olsens behandling af »De ældste latinske klassikerhåndskrifter på Det kongelige Bibliotek« fører bl.a. til den overraskende slutning, at et prægtigt Plinius-håndskrift fra 1200-25 i Biblioteca Laurenziana i Firenze (kat. nr. 64-65) næppe kan være skrevet i Danmark, selv om man på dedikationsbilledet ser et lille billede af skriveren med vedføjlet skriftbånd: »Peder fra Slagelse lavede mig«. Derimod kan Merete Geert Andersen i en artikel om »Dalbybogen« eftervise, at den virkelig må være blevet til i Dalby kort efter 1066 og således være det ældste bevarede håndskrift, der er skrevet og illumineret i Danmark. Når hun for sin argumentation finder det nødvendigt at antage, at Dalbyklosteret fra første færd var benediktinsk (ikke som siden augustinsk), er det i bedste samklang med de resultater, som for nogle år siden fremlagdes af Erik Cinthio ved Lunds Universitet (*Skånska Kloster*, red. Erik Cinthio, Lund 1987/88).

Mest nybrydende er måske Patricia Stirnemanns artikel om »Københavnerspsalteret« fra midten af 1100-tallet, der også benævnes Folkungepsalteret og vel er Det Kongelige Biblioteks fornemste illuminerede højmiddelalderhåndskrift. Som den tidligst kendte ejer fremstår ved midten af 1200-tallet dronning Mechtilde, enke efter både den danske kong Abel og den svenske Birger Jarl. I navnet Folkungepsalteret er indbygget en formodning om, at Mechtilde skulle være kommet til bogen igennem sit svenske ægteskab. Men det er måske mindre sandsynligt. En meget vanskelig argumentation fører Patricia Stirnemann til den hypotese, at psalterilluminationen hovedsagelig må skyldes en i Paris virkende engelsk bogmaler, og at psalteret rimeligvis har været bestilt til den danske kong Knud VI.s kroning 1170. I så fald ville det være et meget interessant vidnesbyrd om den valdemariske hofkunst, som Harald Langberg i de senere år har søgt at få frem i lyset.

Andre dansk-europæiske problemstillinger udfoldes interessant i Ivan Bose-rups »En fransk-dansk bogsamling – og nogle danske diplomatarier« (om bl. abbed Vilhelms breve), i Karsten Friis-Jensens »Saxos bøger« og Steen Ebbesens »Danskerne, videnskaben og bøgerne i middelalderen«. Brian Patrick McGuires artikel om »Munkenes Bøger« og Nanna Damsholts »Kvinder og Bogkultur« er mere alment formidlende, mens det eneste bidrag, der belyser bogillustrationernes betydning for middelalderens monumentale billedkultur er Ulla Haastrups »Billeder i bøger og kirker. Biblia Pauperum og Speculum Humanae Salvationis afspejlet i dansk kirkekunst«.

Knud Ottosens »Fra Notmarkmanualen til Odense Agenden« og Niels Haastrups »En latinsk bibel på dansk« har tildels karakter af mere personlige beretninger om de fascinerende oplevelser, studiet af bogkulturen kan berede forskeren. Britta Olrik Frederiksen behandler »Dansksprogede bøger fra middelalderen« og Merete K. Jørgensen »Det danske sprog i den middelalderlige bog« – begge med jævnførelser til Sverige, men uden at berøre det påfaldende forhold, at folkesproget åbenbart har spillet så langt mindre en rolle i den danske middelalderlige skriftkultur end i den vestnordiske. Endelig skriver Chr. Gorm Tortzen om »Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark« – en kildegruppe, der kun tilmålt beskedne plads i udstilling og katalog.

De to bind kommer læseren i møde ved et velvalgt format og ved en papirkvalitet, der lader det enestående illustrationsmateriale komme til sin fulde ret. Vekslingen mellem én- og tospaltet opsætning er en god ide, men det virker uharmonisk, at de fulde klummer ofte er smallere end dobbeltspalten og ikke som denne har en lige højremargin. Korrekturfejl skal man lede efter, og oversættelserne til dansk er forbilledlige ved Jens Rahbek Rasmussen og Ole Meyer. Bindene er på én gang smuk formidling og en guldgrube af solid faglighed.

Ebbe Nyborg

LARS BISGAARD og LEIF SØNDERGAARD (red.): Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2002, 394 sider, 225 kr.

Malmøs hyldning af Frederik I 1524 rummer en overraskelse, som den finske historiker Marko Lamberg gør opmærksom på. Forhandlingerne om overgivelsen var foregået i København, og formentlig for at dække sig ind sørgede borgmester Jørgen Kock ved hjemkomsten for, at hele byen blev taget i ed. Det skete med en grundighed, der forvandler edsaflæggelsen til et fængslende portræt af den politiske og sociale struktur i en af Danmarks førende købstæder i senmiddelalderen. Borgmestre, rådmænd, byfoged og rodemestre træder frem på rad og række, naturligvis, men så følger overraskelsen: hele tretten gilder og lav fra St. Knudsgildet til skinderlavet, hver repræsenteret af to oldermænd. Fire repræsentanter for de menige borgere afslutter optøget.

Især gilderne som middelalderens klubber er en fascinerende side af købstadskulturen, som belyses i denne antologi, skrevet af ni ivrige og engagerede forskere. Flere understreger i kraftige vendinger nødvendigheden af præcise definitioner, men i deres iver glemmer de selv at give dem, og sandt at sige fremtræder antologien mest som et vidnesbyrd om hvor mange glidende former, købmandsgilder, håndværkerlav og kirkelige broderskaber kunne antage. Hvilket vel egentlig er ret betryggende. Middelalderens myldrende liv lader sig ikke